

Ecke, pappa och jag

Klass, social mobilitet och samhällsförändring

JENNY INGRIDSSON är fil. dr i etnologi, verksam vid institutionen för kultur- och medievetenskaper, Umeå universitet. Just nu bedriver hon det postdoktorala forskningsprojektet "Migration and Settler Colonialism: The Makings of Heritage among Swedish Descendants in Argentina". Forskningsintressen är migration och mobilitet i relation till intersektionella och territoriella maktstrukturer. Studien som denna artikel handlar om har möjliggjorts av ett stipendium från Stockholms Arbetareinstitutsförening.

Foto: Carolina Johansson Öviedo

idenna artikel beskrivs hur ett familjehistoriskt material kan användas för att tänka teoretiskt om begreppen klass och social mobilitet. Idén till detta projekt föddes sommaren 2010 då min pappa och jag färdades i spåren av de västmanländska lantbruk där mina farföräldrar arbetade när pappa föddes år 1943. Under pappas uppväxt flyttade de – på den tidens lantarbetarvis – fem gånger inom en radie av några kilometer när farfar bytte arbetsgivare. Min farmor arbetade säsongvis på sin fars handelsträdgård och övrig tid med städning samt som hemsamarit. Farfar var ladugårdskarll och trots att statarsystemet var avskaffat fick han delvis betalt i ägg, mjölk och knäckebröd till långt in på 1950-talet.

Detta besök aktualiserade många tankar om klass, social mobilitet och samhällsförändringar. Besöket kom sedermera att växa till ett forskningsprojekt som kretsar kring minnen av en specifik person, drängen Ecke. Att studera inom sin egen släkthistoria är naturligtvis inte okomplicerat, men liksom andra etnologer tror jag att utgångspunkten i den egna familjens biografi inte behöver vara ett hinder för kunskapsproduktion, utan snarare ett inspirerande sätt att förstå social förändring (Koskinen-Koivisto 2014).

Det historiska perspektivet är en hörnsten i etnologisk forskning och detta projekt har formats utifrån tanken att kulturhistoriska analyser alltid behöver ta hänsyn till hur individuella liv påverkas av föränderliga strukturer (Steinrud 2017). Materialet som jag hittills samlat består av notiser från tidskriften *Lantarbetaren* (1920–1950), samt djupintervjuer och promenadintervjuer med människor som är födda mellan 1930 och 1945 i Västmanland. I denna artikel kommer jag att analysera den första

promenadintervjun som jag gjorde med min pappa.

ÅTERBESÖK I BARNDOMEN: DISKURS OCH MATERIALITET

Under besöket i Västmanland spelade jag in den konversation vi hade när vi gick mellan pappas olika barndomshem. Detta kan ses som en promenadintervju där ett särskilt fysiskt och socialt space undersöks. Andra har använt denna metod för att undersöka kulturella och sociala fenomen i samtiden (se t.ex. Högdahl 2003:38; Räthzel 2000:121), men under vår vandring stod det klart för mig att pappa och jag befann oss på olika platser – där jag gick genom den samtida platsen hade pappa återvänt till en förfluten plats där det fysiska landskapet aktualiserade dåtida personer och händelser. En stig som vi skulle gå hade försvunnit och ett gammalt hönshus hade förvandlats till redskapsbod. Det var första gången som pappa var tillbaka efter ungefär femtio år och inspelningen är full av kommentarer om vem som bodde var, som om det pågår ett ständigt sökande i hans kognitiva minneslandskap. Detta sökande i minnets landskap är det som styr vår vandring genom nutiden. Han pekar mot en väg där ”Slaktar-Gösta kom varje höst på motorcykel för att slakta grisen”, därefter mot ett skogsbyn där änkan tant Tun bodde – ”hon som hade tio barn och fick klara sig bäst hon kunde”. Intervjun skedde således i ljuset av en annan tid, i ett universum av olika livsberättelser osynliga för min samtida blick men också i ljuset av olika klassdispositioner, där dåtiden var högst präglad av lantarbetarens villkor och pappas minnen av det livet, samtidigt som min samtida blick var präglad av min

begränsade förståelse av den plats som pappa rörde sig genom.

Kulturvetenskaplig forskning har visat på hur minne är intimt förknippat med plats (se t.ex. Adjam 2017; Casey 2000; Fröhlig 2013). Här vill jag dock använda mig utav politisk diskursteori för att komma åt hur en kan tänka kring klass och social mobilitet i detta slags levnadsberättelse som är situerad på en plats. Inom politisk diskursteori förstås diskurs som inte enbart av språklig karaktär, utan diskurser ses som högst materiella fenomen vars mening bestäms av sociala relationer (Laclau & Mouffe 2008:162; Laclau & Mouffe 1990:101). På inspelningen låter det som att vi undersöker platsen från två olika perspektiv som grundar sig i olika diskursiva formationer. Det materiella spelar en roll, inte bara för var vi är utan också för vad det gör med oss och hur vi förstår det.

Där vi vandrade omkring bland husen de bott i hamnade vi på gårdsplanen till en övergiven ladugård där taket hade rasat in. Vi letade efter kostallet där min farfar hade arbetat och vid den första anblicken av den övergivna byggnaden kände pappa först inte igen den. På inspelningen hörs hans chock över hur platsen dit han brukade gå med en smörgås och kaffetermos ”när farsan hade rast” var så förändrad. Platsen i hans minne hade ändrats av nya diskursers sätt att strukturera materialitet, gamla produktionssätt hade ersatts och människor hade lämnat landsbygden. Med Laclau och Mouffe går det att beskriva det som vi bevittnade som att en annans tids diskursiva ordning med dess verkning på materialiteten ersatts av en annan framför våra ögon. Den gamla ladugården där pappa hade suttit ovanpå foderlåren och tittat på kossorna när farfar drack sitt kaffe hade slitits isär av den

nya ekonomins sätt att organisera samhället. Men det finns ingen nostalgi i pappas bestörtning, snarare tyder hans kommentarer när han gick omkring på gårdsplanen på att han var förvånad över hur svårt det var att få minnesbilderna att passa med det som han såg framför sig. Han visste naturligtvis sedan tidigare att samhället förändrats och att platser som denna övergivits, men att befinna sig på den fysiska platsen och upplevelsen av diskrepansen mellan hans barndomsvärld och den nya ordningen verkade orsaka en slags dislokativ erfarenhet (Ingridsdotter 2017:21; se även Howarth 2000:176) som fick honom att upprepa ”detta är inte möjligt” eller ”så märkligt”.

Vårt besök i min pappas barndomslandskap kan utifrån detta perspektiv analyseras som ett utforskande av hur hegemoniska sätt att organisera samhället får verkning i människor, det vill säga hur diskurser skapar och ändrar materialitet som i sin tur påverkar människors möjligheter. Pappas rurala barndomslandskap var fyllt av arbetare som slet, ungar som spelade bandy, och fackliga organisationer som växte fram med krav på bättre villkor. I takt med att samhället förändrades öppnades också nya möjligheter för de människor som befolkade hans barndom.

Efter att vi hade vandrat mellan de fem husen där han vuxit upp reste vi till den närmaste tätorten Hallstahammar dit familjen flyttade mot slutet av 1950-talet då min farfar bröt upp från ett ”liv av slit hos snåla bönder” och familjen bosatte sig i ett nybyggt hyreshus. Farfar fick jobb på en fabrik och farmor i en blomsterhandel. Det var första gången som de hade rinnande vatten och toalett inomhus. Det går att se denna mobilitet som typisk för denna tid då samhället förändrades och med det möjligheterna för arbetarklassen.

Familjen flyttade in i moderniteten, till ett annat slags liv, men utan att mina farföräldrar företog sig det som kommit att kallas för en klassresa, det vill säga social mobilitet uppåt (Sohl 2014:14). Liksom så många samtida före detta lantarbetare flyttade de från landsbygd till stad, en urbaniseringsrörelse som förändrade Sverige i grunden. Materialiteten omkring dem förändrades, men i deras fall förblev de positioner som de kunde inta i samhällsväven oförändrade. Den möjligheten kom istället för min pappas generation och i hans fall genom en specifik bekantskap.

ETT NYCKELMINNE: SUBJEKTS- POSITIONER OCH KLASSMOBILITET

Under vår rundvandring i pappas barndom fastnade vi vid ett litet hus. Pappa blev märkbart berörd vid minnena som åsynen av stugan väckte till liv:

Pappa: Åh här har de rivit (ser sig omkring både i omgivningen och i minnet verkar det som). Nej här är Eckes hus! Det lilla röda. Den delen här med fönstret och dörren där var Ecke, där bodde Ecke.

Jag: Vem var Ecke?

Pappa: Det var han, han som jag berättade om som lärde mig läsa och ... berättade för mig vad jag skulle läsa ...

Under hela mitt liv har jag då och då hört pappa prata om någon som hette Ecke, men utan att skaffa mig någon klar bild av vem han var eller betydde. Det var först när vi befann oss på den fysiska platsen som jag förstod vilken betydelse han egentligen måste ha haft. För någon som vuxit upp i förhållanden som ännu präglades av det gamla statarsamhället, men som senare skulle komma att ägna sitt yrkesliv åt kulturproduktion måste mötet med Ecke ha varit avgörande. Av Ecke

fick han inte bara lära sig *hur*, men också *vad* han skulle läsa, en kunskap av essentiell vikt för social mobilitet. Ecke, som egentligen hette Erik Eriksson, var en dräng som levde mellan åren 1903 och 1996. Han hade bara några få år av skolgång men var väldigt intresserad av att läsa och lära. På många sätt var han ett barn av sin tid och en förespråkare för det bildningsideal som växte fram i arbetarklassen. Han höll en prenumeration på tidskriften *Folket i Bild* och deras serie av folkböcker. Arbetare samt deras barn besökte Ecke som fungerade som en arbetarrörelsens folkbildare, för att höra det senaste, titta på ambuleringar, konstutställningar, läsa tidningen eller låna böcker. Under sin uppväxt besökte pappa ofta Ecke för att läsa eller prata om sådant som någon av dem läst. Ecke gläntade på dörren till en värld som var en annan än den som lantarbetare levde i.

Efter att vi lämnat Eckes hus ville pappa åka tillbaka:

Pappa: Vi kan ta bild på Eckes hus.

Jag: Hur var det med den där Ecke nu igen? Vad hände med honom?

Pappa: Ja han jobbade ju här på gården som dräng ja fram tills han blev pensionär och sedan köpte han en skola närmare Köping. Dit han flyttade och bodde där tills han ja i stort sett dog för tio år sedan.

Jag: Det berättade du ja

Pappa: Han var ju ... (tvekar) Ja det var han jag berättade han såg ut som en engelsk gentleman med manchesterbyxor och tweedkavaj (jag skrattar) och six pence

Jag: (skrattar) Men på sin fritid då? Eller för när han jobbade kan han

Pappa: Nä men han var alltid ... aldrig skitig, alltid ren, elegant, även när han hade blåstall på sig liksom så var han liksom ... killen som ... (vi kliver ur bilen ... Går)

Jag: Den här eken måste också ha stått här då

Pappa: Ja den stod här, såg likadan ut (Fotsteg. Bläst i micken)

Jag: Vilket gulligt litet hus

Pappa: Han bodde ju, ja om du tänker dig att du delar det här huset mitt itu så bodde han i den här delen och så hade han liksom en kamin, en säng och ett skrivbord.

När pappa minns Ecke gör han det genom binära kategorier som är karaktäriserade av klass. Ecke var en dräng, men han var alltid ren, fastän han arbetade så såg han ut som en engelsk gentleman. Denna beskrivning av Ecke kan ses som del av de samtida ideal som växte fram i arbetarrörelsens bildningskultur för hur ordentliga och skötsamma arbetare skulle vara (Ambjörnsson 1998). I de intervjuer som jag senare gjort med andra som minns Ecke finns också alltid en kontrast från det egna levda livet i beskrivningarna. Ecke beskrivs alltid som ett undantag, i min pappas fall står Ecke som en kontrast till en miljö som han annars beskriver – om än med mycket kärlek – som rå och präglad av svåra villkor. I pappas berättelser blir det personliga minnet av Ecke en slags bro, en väg ut ur de förhållanden som de levde under. Ecke var en nyckel till bildning och bildning var i sin tur en nyckel till social mobilitet för pappas generation – och min familj är knappast den enda familj med statarbakgrund som berättar det här slaget av berättelser om den begåvade som inte fick läsa vidare.

På det sättet handlar berättelserna om Ecke inte bara om en enskild person, utan kan förstås utifrån en strukturell subjekt-position i ett klassamhälle. Inom politisk diskursteori används begreppet subjekt-position för att beskriva och analysera de sätt som sociala aktörer positioneras och skapas inom ett särskilt diskursivt fält (Mouffe 1993:77). Som individer är vi alltid placerade inom ett antal olika positioner där våra relationer till omgivningen bestämmer vår roll. Stående framför stugan är pappa och jag inte enbart positio-

nerade i olika diskursiva ordningar, men vi är också formade av de klassbestämda subjektspositioner som vi haft genom livet. Något som får oss att se på objekten omkring oss på olika sätt. I citatet syns hur vi rör oss i olika diskursiva världar när vi närmar oss Eckes stuga. För mig som vuxit upp i en helt annan samhällsepok blir den lilla stugan ”ett gulligt litet hus”, en något naiv beskrivning gjord av ett subjekt som inte erfårit hur det var att bo i liknande stugor utan vatten och el. Det finns en belysande passage i en bok av Ivar Lo-Johansson om hans urbana författarkollegors vurm för lantliga ”syrentorp”. Där de ser idyll och ro för att skriva, ser han med skam det armod och de eländiga villkor som han själv sluppit undan.

Ibland missförstås diskursteoriens fokus på strukturer och positioner som att individer skulle vara lästa till strukturer. Men snarare hjälper diskursteori oss att rikta blicken mot hur politiska strider ändrar de diskursiva formationer som olika sociala aktörer är bundna till. Chantal Mouffe menar att alla sociala aktörer måste förstås som ständigt konstituerade av en mångfald av subjektspositioner som aldrig helt kan fixeras eftersom ramarna för de diskurser som ger positionerna mening aldrig är helt fastnaglade (Mouffe 1993:77). Pappas berättelser om Ecke rymmer också historien om föränderliga klasspositioner. Pappa mindes:

Pappa: Och här var första gången i mitt liv som jag åt glass, det var här. Vi fick glass. Vi satt ute här på gräsmattan så hade de gjort sän här du vet glass i frysfacket på kylen //...// Men som sagt Ecke han var ju den som var behållningen när vi bodde här /.../. Det var han som åkte i en sän här liten bil, en ostkupa, som tog oss med på ja. Bernt och han åkte väl på någon mäsas i Stockholm... St. Eriksmässan hette det på den tiden, något sänt. Han var liksom, han var en

beläst kille, kunde det där va, kunde berätta innehållet i spännande böcker och sänt.

Jag: Var hade han fått den utbildningen ifrån?

Pappa: Ja du var han hade fått det, det har jag ingen aning om va. Han var ju, hade varit bonddräng hela sitt liv och ... förmodligen fruktansvärt intelligent men hade inte haft någon möjlighet att kanalisera det i någon slags utbildning eller något sänt där. Han kom från Munktorp där utanför Köping. Han var född där och så hade han säkert bildat sig själv. Läst och ... inte gått någon skola eller någonting efter vanlig folkskola. Han hade ju, ibland hade han hela Konstfrämjandets utställning inne i det där rummet (skrattar), stående mot väggen när det skulle hängas upp nere i hos Godtemplarna. Så rökte han pipa. Satt han där och blosade på sin pipa och drack té och eldade i kaminen (hans röst låter varm, som om han snart ska skratta). Så fick man komma dit eller man kunde gå dit när som helst. Han hade alltid någon ny bok eller hade läst någonting som han ville visa.

Ecke blir här som en port mot en större värld samtidigt som han också är förknippad med personliga minnen av till exempel glassätande samt lokalhistoriska fenomen som traktens godtemplarförening. Pappa var knappast den enda som åt glass för första gången den där sommaren på slutet av 1940-talet eller som besökte konsumentmässan St. Eriksmässan i det framväxande välfärdssamhället. Inte heller är han ensam om att som 40-talist ha avancerat socialt, en process som många genomlevt under 1900-talets senare del i Sverige och som ofta beskrivits som klassresor. För att rikta blicken mot hur det handlar om strukturella möjligheter och sociala processer, snarare än att färdas mellan en fixerad arbetarklass till en lika fixerad medelklass, vill jag snarare tala om social mobilitet (Dahlgren & Ljunggren 2010). Det samhälle som växte fram i pappas ungdom skulle komma att öppnas för arbetarklassens barn på ett nytt sätt och där

blev utbildning en ny form för bredare samhällslager att nå social mobilitet (Sohl 2014:15).

Det är också tydligt i många av de beskrivningar som pappa gör av Ecke. Han återkommer ofta till hur han kanske kunde ha blivit något helt annat i en annan tid. Ecke tillhörde autodidakternas generation, och var "förmodligen fruktansvärt intelligent" men omständigheterna gav honom ingen möjlighet att formalisera det på något sätt. I pappas fall var det annorlunda, mötet med Ecke öppnade en port till en annan värld och samhällets strukturomvandlingar gjorde det samtidigt möjligt att avancera även som barn till lantarbetare. Det framväxande folkhemmets diskursiva formation gjorde det möjligt för vita arbetarklasssubjekt att avancera och inta nya positioner.

AVSLUTNING

I dessa personliga berättelser finns en större berättelse om Sverige, arbetarrörelsen och moderniteten. Ecke var en del av en större kollektiv strid, men han var samtidigt en individ vars liv och gärning fick stor påverkan på dem han mötte. Det som jag har redogjort för här råkar vara min familjehistoria, men varje sådan är såklart förbunden med sin tids maktordningar – som i sin tur drabbar eller privilegierar skilda grupper och individer olika. Att titta på ett material som detta utifrån ett diskursteoretiskt perspektiv visar hur de större strukturella förändringarna sätter ramarna för de möjligheter olika subjekt har, men det möjliggör också att ta hänsyn till den möjlighet sociala aktörer har att förändra dessa strukturer. Ecke hade inte varit möjlig som en arbetarklassens folkbildare om inte de diskursiva forma-

tionerna hade varit på väg att ändras – men den förändringen hade heller aldrig kommit till stånd utan individer som Ecke som verkade inom arbetarrörelsen.

Laclau och Mouffe har pekat på hur diskurser styr de sätt som vi uppfattar världen och våra egna möjligheter att agera i den, samtidigt som de erkänner sociala aktörers roll för att ändra strukturer. Formad av min samtids diskursiva formation har jag tagit för givet möjligheten att få studera, jag har aldrig heller ifrågasatt tanken att jag skulle kunna inta en position som forskare. Av en kvinna som mindes Ecke och hans gärning med mycket värme fick jag ett svartvitt fotografi. Där står Ecke under samma ek som pappa och jag stod under när vi besökte hans hus. Eckes händer är nerkörda i väststens fickor, i slitna träskor står han stadigt på den västmanländska jorden som är hans levebröd, hållningen är stolt och blicken är riktad mot en punkt i fjärran. Kanske ser han mot framtiden, kanske tänker han på en bok han läst eller så funderar han bara på morgondagens arbete. Oavsett så är vi skyldiga honom, och alla andra som kämpat och berett vägen för senare generationer, att minnas de som gått före och att fortsätta kämpa. Om det är något diskursteori lär oss så är det att ingenting någonsin går att ta för givet.

REFERENSER

- Adjam, Maryam, 2017. *Minnesspår: Hågkomstens rum och rörelse i skuggan av flykt*. Diss. Huddinge: Södertörns högskola.
- Ambjörnsson, Ronny, 1998. *Den skötsamme arbetaren: Idéer och ideal i ett norrländskt sågverksarbälle 1880–1930*. 3. uppl. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Casey, Edward S., 2000. *Remembering: A Phenomenological Study*. 2nd ed. Bloomington: Indiana University Press.

- Dahlgren, Kenneth & Lundgren, Joern (red.), 2010. *Klassbilder: Ulikhet og sosial mobilitet i Norge*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fröhlig, Florence, 2013. *Painful Legacy of World War II: Nazi Forced Enlistment: Alsatian/Mosellan Prisoners of War and the Soviet Prison Camp of Tambov*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet, 2013.
- Howarth, David R., 2000. "The difficult emergence of a democratic imaginary: Black Consciousness and non-racial democracy in South Africa", i Howarth, David R., Norval, Aletta J. & Stavrakakis, Yannis. (ed.) *Discourse Theory and Political Analysis: Identities, Hegemonies and Social Change*. Manchester: Manchester University Press.
- Högdahl, Elisabeth, 2003. *Göra gata: Om gränser och kryphål på Möllevången och i Kapstaden*. Diss. Lund: Lunds universitet.
- Ingridsdotter, Jenny, 2017. *The Promises of the Free Postsocialist Experience in Argentina and the Making of Migrants, Race, and Coloniality*. Diss. Huddinge: Södertörns högskola.
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal, 1990. "Post-Marxism Without Apologies", i *New Reflections on the Revolution of Our Time*. London: Verso.
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal, 2008. *Hegemonin och den socialistiska strategin*. Glänta: Göteborg.
- Koskinen-Koivisto, Eerika, 2014. *Her Own Worth: Negotiations of Subjectivity in the Life Narrative of a Female Labourer*. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Mouffe, Chantal, 1993. *The Return of the Political*. London: Verso.
- Räthzel, Nora, 2000. "Living Differences: Ethnicity and Fearless Girls in Public Spaces", i *Social Identities*, 6:2, 119–142.
- Sohl, Lena, 2014. *Att veta sin klass: Kvinnors uppåtgående klassresor i Sverige*. Diss. Uppsala: Uppsala universitet, 2014.
- Steinrud, Marie (2017) "Kulturhistoria" In: Gunnarsson Payne & Öhlander (Eds.) *Tillämpad kulturteori*. Studentlitteratur.

SUMMARY

Ecke, Dad, and I: Class, Social mobility and Social Change

*(Ecke, pappa och jag
Klass, social mobilitet och samhällsförändring)*

This paper describes the history of the rural labor movement in Sweden and its specific popular adult education through life stories. The project centers on the author's father's narrated memories of his childhood and the farmhand Erik Eriksson, called Ecke (1903-1996). Ecke was a rural worker with just a few years of schooling who was organized in the Swedish popular education movement for workers at his time. Through his dedication he changed the social aspirations for rural workers' children in the area, amongst them the author's own father. The paper draws on a walk along interviews with the author's father, in order to examine how memory, place and social mobility are interlaced when visiting the interviewee's childhood homes and remembering Ecke and his deed.

Keywords: Class, social mobility, labor, ethnography, discourse

Jenny Ingridsdotter is Postdoctoral Fellow in Ethnology at Department of Culture and Media Studies, Umeå university, Umeå, Sweden.